घरायसी निर्णय क्षमताप्रक्रियामा जनजाति महिलाहरुको भूमिका

विरुवागाउँपालिका, वडा नं. ३, खाङराङ, स्याङ्जाको समाजशास्त्रीयअध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्रविषयको

स्नातकोत्तर तहद्वितीयवर्षको आठौं पत्रको

प्रयोजनकालागि प्रस्तुत गरिएको

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता :

टुकु कुमारी मल्ल

क्याम्पस रोल नं.: ५८६/०७०

परीक्षा रोल नं. : ४८०१५३/०७३

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-१-४८-२८१२-२००४

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकाय

समाजशास्त्र/ग्रामिण विकास विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

२०७७

सिफारिस पत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत समाजशास्त्रविषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधिको आंशिकआवश्यकता परिपूर्तिको लागि मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा टुकु कुमारी मल्लले "**घरायसी निर्णय क्षमताप्रक्रियामाजनजातिमहिलाहरुको भूमिका : विरुवागाउँपालिका, वडा नं. ३, खाङराङ, स्याङ्जाको समाजशास्त्रीयअध्ययन**"विषयमा यो शोधपत्रतयार पार्नुभएको हो । उहाँको कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु र प्रस्तुतशोधपत्रलाई आवश्यकमूल्याङ्कनकालागिसिफारिस गर्दछु ।

....

शोधनिर्देशक

मुकुन्दलम्साल

समाजशास्त्र/ग्रामिण विकासविभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

मिति : ....

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकीतथासामाजिकशास्त्र संकाय, समाजशास्त्र/ग्रामिण विकासविभागका छात्रा श्री टुकु कुमारी मल्लले विरुवागाउँपालिका वडा नं. ३, खाङराङ, स्याङ्जामा गरिएको स्थलगतअध्ययनमाआधारित रहेर समाजशास्त्रतर्फको पत्रको प्रयोजनकालागि यस विभागमा प्रस्तुत गर्नुभएको "**घरायसी निर्णय क्षमताप्रक्रियामाजनजातिमहिलाहरुको भूमिका : विरुवागाउँपालिका, वडा नं. ३, खाङराङ, स्याङ्जाको समाजशास्त्रीयअध्ययन**"विषयकशोधपत्रमूल्याङ्कन समितिबाट समाजशास्त्रको स्नातकोत्तर उपाधिकालागिउचित ठहराइएकाले स्वीकृतिप्रदान गरिएको छ।

मूल्याङ्कन समिति

....

मुकुन्दलम्साल

शोधनिर्देशक

....

रामचन्द्र बराल (पिएच.डि.)

बाह्य परीक्षक

....

प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुली

(विभागीयप्रमुख)

मिति :२०७७/११/२८

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुतअध्ययनत्रिभुवनविश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्रसंकायअर्न्तगत समाजशास्त्रविषयको एम.ए. दोस्रो वर्षको शोधपत्रप्रयोजनकानिम्तितयार पारिएको हो ।

यो अध्ययनप्राथमिकतहको उद्देश्यप्राप्तिमाअतिरिक्तक्रियाकलापहरुको व्यवस्थापन र यिनीहरुको सान्दर्भिकतामा केन्द्रितभएर गरिएको छ ।यस अध्ययन प्रस्तावना लेखनदेखिप्रतिवेदनतयार पार्ने क्रममाआफ्नो अमूल्य समय र गहनमार्गदर्शन गरी आवश्यकतथ्याङ्क संकलनप्रक्रियातथा सन्दर्भ सामग्री संकलन गर्न र यस अध्ययनको प्रारुपतयार पारी अध्ययनकार्यलाई सफलपार्न सर-सल्लाहएवं कुशलनिर्देशनप्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु मुकुन्दलम्सालज्यू प्रतिहार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

अन्तमा यस अध्ययनकार्य सम्पन्न गर्न प्रत्यक्ष र परोक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने विष्णु सम्पूर्ण प्रतिधन्यवादव्यक्त गर्न चाहन्छु । साथैगाउँपालिकाका वडाध्यक्ष,कर्मचारी लगायतसबै शुभचिन्तकहरुमा कृतज्ञताज्ञागर्दछु । तथ्याङ्क संकलनको क्रममाआफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी सहयोग पुऱ्याउने विरुवागाउँपालिका, वडा नं. ३, खाङराङ, स्याङ्जाका सम्पूर्ण वासिन्दाप्रतिहार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

....

टुकु कुमारी मल्ल

शोध सार

प्रस्तुतशोध कार्य जनजातिमहिलाको घरायसी निर्णय क्षमताविषयमाविरुवागाउँपालिका वडा नं. ३, खाङराङ, स्याङ्जाकाविवाहितमहिलाहरुमा गरिएको अध्ययनहो । यस शोधको मुख्य उद्देश्यत्यहाँबसोबास गर्ने महिलाहरुमाघरायसी निर्णय प्रक्रियामा कस्तो अवस्था छ पहिचानगर्नु र निर्णय प्रक्रियामाप्रभावपार्ने तत्वहरुको खोजी गर्नु रहेको थियो ।यस अध्ययनकासिमाहरुमाविवाहितमहिलाहरुलाई प्रतिनिधिको रुपमा चयन गरिएको छ ।विरुवागाउँपालिका वडा नं. ३, खाङराङ, स्याङ्जामा रहेका जनजातिमहिलाहरुमासिमित रहेर महिलाको घरायसी निर्णय प्रक्रियाकाबारेमा अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनक्षेत्रकाजनजातिमहिलाहरुमा घरायसी निर्णय प्रक्रियामा के कस्तो अवस्था रहेको छ भनीजान्ने उत्सुकताले गर्दा यो शोध कार्य गरिएको हो ।अध्ययनको ढाँचा वर्णनात्मकतथाअन्वेषणात्मक विधि छनोट गरिएको छ । यस अध्ययनमामात्रात्मक र गुणात्मक तथाप्राथमिक र द्धितिय स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनसँग सम्बन्धितविरुवागाउँपालिका वडा नं. ३, खाङराङ, स्याङ्जामा रहेका जनजाति परिवारका ६० घरधुरीलाई समग्रतामानि६० जनाविवाहितमहिलाहरुलाई उद्देश्यमूलकनमूना छनौटविधिप्रयोग गरी नमूनाको रुपमा छनौट गरिएको छ । जनजातिमहिलाहरुमा रहेको निर्णय प्रक्रियाक्षमता कस्तो छ र निर्णय प्रक्रियामाप्रभावपार्ने तत्वहरुलाई यस शोध कार्यलेउजागर गरेको छ ।

यस अनुसन्धानबाट पत्तालागेको परिमाणले भविष्यमाजनजातिमहिलाहरुको घरायसी निर्णय प्रक्रियासँग सम्बन्धित अनुसन्धान गर्ने व्यक्तिलाई मार्ग देखाउनेछ । यस अध्ययनको सिलसिलामा २०७७ साल माघमहिनामा स्थलगत सर्वेक्षण गर्ने कार्य गरी जनजातिमहिलाहरुको घरायसी निर्णयसँग सम्बन्धिततथ्यांक संकलनगर्दा प्राथमिकविधिअर्न्तगतअर्न्तवार्ता अनुसूचि, व्यक्तिगतअध्ययन र द्वितीयतथ्यांकविधिअर्न्तगतगाउँपालिकाले गरेको विभिन्न सर्वेक्षण, विभिन्न विद्धानहरुबाट प्रकाशित पुस्तक, लेख रचना जस्ता सामाग्रीप्रयोग गरि लैङ्गिक सिद्धान्तमाआधारित भई सम्बन्धितपूर्व साहित्यहरुको समिक्षा गरि यो शोध कार्य अघि बढाईएको छ ।उत्पादनको प्रक्रियामाचर्चा गर्नुपर्दा महिलाहरुलाई अनुत्पादनशिल क्षेत्रमा र पुरुषले उत्पादनशिल क्षेत्रमाअधिकार जमाएको देखिन्छ । महिलाहरु शिक्षामा पछिनै परेका छन् । घरबाहिरको काममामहिलाहरुलाई कमअवसर दिइएको छ । महिलाहरु शिक्षामा पछिनै परेका छन् । घरायसी निर्णय क्षमतामापनिमहिलाहरु पछि परेका छन् । निर्णय क्षमतालाई प्रभावपार्ने तत्वहरुमा उमेर, शिक्षा, परिवारको किसिम, सन्तानको लिङ्ग, शिक्षा, पेशा, सम्पत्ति, दाइजो आदि रहेका छन् ।

विषय सूची

		पृष्ठ
अध्यायएक : परिचय		
१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	२
१.३	अनुसन्धानको उद्देश्यहरु	४
१.४	अध्ययनको महत्व	४
१.५	अध्ययनसिमाहरु	४
१.६	अध्ययनको संगठनात्मक ढाँचा	५
अध्यायदुई :सम्बन्धितसाहित्यको समिक्षा		
२.१	अवधारणागत सिंहावलोकन	६
२.२	सैदान्तिकपुनरावलोकन	९
२.३	पूर्व साहित्य समिक्षा	१६
२.४	अवधारणागत खाँका	१८
अध्यायतीन : अध्ययनविधि		
३.१	अध्ययनक्षेत्र छनौटको औचित्य	२०
३.२	अनुसन्धान ढाँचा	२१
३.३	तथ्याङ्कको स्रोत एवं प्रकृति	२१
३.४	समग्र र नमूना	२१
३.५	तथ्याङ्क संकलनकाविधिहरु	२२
३.६	तथ्याङ्कको विश्वसनियताएवं प्रमाणिकता	२३
३.७	तथ्याङ्कको विश्लेषण एवं प्रश्तुतिकरण	२३
अध्यायचार : पारिवारिक, आर्थिक अवस्था र महिलाको निर्णय क्षमता		
४.१	जनसांख्यिक, सामाजिकतथाआर्थिक विशेषताहरु	२४
४.२	पारिवारिक, आर्थिक अवस्था र महिलाको निर्णय क्षमता	३१

अध्यायपाँच : महिलाको घरायसी निर्णय प्रक्रियामाप्रभावपार्ने तत्वहरु

५.१ खानपिनमामहिलाको निर्णय क्षमता ४१

५.२ जन्मनिर्धारण र महिला ४२

५.३ परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग र महिला निर्णय ४३

५.४ गर्भवतीअवस्था र स्वास्थ्य सेवा ४४

५.५ स्वास्थ्यजाँच र निर्णय क्षमता ४६

५.६ छुट्टिने पक्रिया र निर्णय क्षमता ४६

५.७ पारिवारिक शिक्षा र महिला निर्णय ४८

५.८ वैवाहिककार्य र निर्णय ४९

५.९ संघ संस्थाको कार्यमा संलग्नता ५०

५.१० घरबाहिरको काममामहिला र श्रीमानको स्वीकृति ५२

५.११ श्रीमानको निर्णय विरुद्ध महिला ५३

५.१२ घरायसी सामानकिनबेच र महिला निर्णय ५४

५.१३ महिलाको शिक्षा र संघसंस्थाको काममा निर्णय ५५

५.१४ निर्णय प्रक्रियामाप्रभावपार्ने तत्व सम्बन्धीधारणा ५६

५.१५ विवाहको किसिम र निर्णय क्षमता ५८

अध्यायछः सारांश, प्राप्तितथानिष्कर्ष

६.१ सारांश ६०

६.२ मुख्यप्राप्ति ६१

६.३निष्कर्ष ६३

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची ६४

अनुसूची ६६

तालिका सूची

तालिका		पृष्ठ
४.१	उमेरका आधारमा उत्तरदाता	२४
४.२	शैक्षिकविवरणका आधारमा उत्तरदाता	२५
४.३	पेशागतविवरणका आधारमा उत्तरदाता	२६
४.४	वैवाहिकविवरणका सम्बन्धमाउत्तरदाता	२९
४.५	विवाह र दाइजो सम्बन्धमाउत्तरदाता	३३
४.६	आर्थिक लेनदेन र निर्णय क्षमता सम्बन्धमाउत्तरदाता	३५
४.७	बालीबेचबिखन र निर्णय क्षमता सम्बन्धमाउत्तरदाता	३८
५.१	खानपिनमामहिलाको निर्णय क्षमता सम्बन्धमाउत्तरदाता	४१
५.२	परिवार नियोजनका साधनप्रयोग र महिला निर्णय सम्बन्धमाउत्तरदाता	४३
५.३	स्वास्थ्यजाँच र निर्णय क्षमता सम्बन्धमाउत्तरदाता	४६
५.४	छुट्टिने पक्रियामामहिला निर्णय क्षमता सम्बन्धमाउत्तरदाता	४७
५.५	परिवारमा शिक्षा र महिला निर्णय सम्बन्धमाउत्तरदाता	४९
५.६	वैवाहिककार्य र निर्णय सम्बन्धमाउत्तरदाता	५०
५.७	संघ संस्थाको कार्यमा संलग्नता सम्बन्धमाउत्तरदाता	५१
५.८	घरायसी सामानकिनबेचको निर्णय सम्बन्धमाउत्तरदाता	५४
५.९	महिलाको शिक्षार संघसंस्थाको काममा निर्णय सम्बन्धमाउत्तरदाता	५५
५.१०	निर्णय प्रक्रियामाप्रभावपार्ने तत्व सम्बन्धीउत्तरदाताको धारणा	५६
५.११	विवाहको किसिमले निर्णय क्षमताका सम्बन्धमाउत्तरदाता	५९

चित्र सूची

चित्र		पृष्ठ
४.१	धर्मगतआधारमा उत्तरदाता	२९
४.२	विवाहको किसिम सम्बन्धीविवरण	३०
४.३	मागिविवाह र निर्णय क्षमतासँग सम्बन्धितविवरण	३१
४.४	पेशा छनौटमा महिलाको निर्णय क्षमता सम्बन्धमाउत्तरदाता	३४
४.५	वाली छनौटमा महिलाको निर्णय सम्बन्धीविवरण	३७
४.६	महिलाको नाममा सम्पत्ति सम्बन्धीविवरण	४०
५.१	जन्मनिर्धारणमा महिलाको निर्णय क्षमता सम्बन्धीविवरण	४२
५.२	गर्भवतीअवस्थामा स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धीविवरण	४४
५.३	घरबाहिरको काममाश्रीमानको स्वीकृति सम्बन्धीविवरण	५२
५.४	श्रीमानको निर्णयको विरुद्धमा महिला सम्बन्धीविवरण	५३